

Crkveno graditeljstvo

STARE CRKVE OTOKA LOPUDA

Uvod

Lopud je drugi po veličini Elafitski otok, a smješten je između Koločepa i Šipana, zbog čega se u srednjovjekovnim izvorima često spominje kao "Otok u sredini" (*Insula Medio*). Površina mu je 4,63 km² i ima približno 350 stanovnika. Sastoji se od dva vapnenačka bila između kojih je smještena dolomitska udolina čiji potopljeni krajnji dijelovi tvore dvije uvale; Lopud s istoimenim naseljem i Šunj. Ta je udolina obrasla maslinama, vinovom lozom i južnim voćem.

Lopud je naseljen od najstarijih vremena, njegovo se grčko ime pojavljuje u različitim oblicima (Delaphodia, Delaphodium, Delaphodum, Dalafota, da la Fodum, Dalaffodium...), a vezuje se uz naziv cjelokupnog otočja. Sadašnji se oblik imena razvio od latinskog naziva Lafota.

Lopud je gospodarski najrazvijeniji i najnaseljeniji Elafitski otok, a dodatno su ga napučili prognanici pred Osmanlijama. Osnovno je naselje bilo smješteno podalje od mora, a nakon prestanka opasnosti od gusara i pljač-

OLD CHURCHES ON THE LOPUD ISLAND

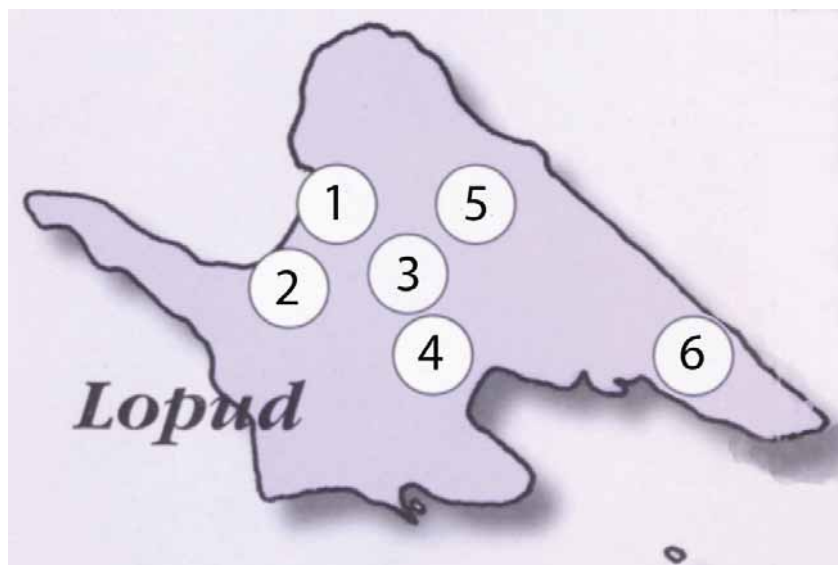
Lopud is the second biggest Elaphite Island, but actually ranks first when it comes to economic development. It has been revealed that six pre-Romanesque churches used to exist on the island, and studies are now under way to determine whether yet another one can be added to this list. As many as five of these churches have been preserved to this day. Some of them rank among highly beautiful specimens of Southern-Dalmatian single-nave churches topped by cupola. This is especially true for the St. John the Baptist Church which was converted, during an unfortunate renovation, into presbytery of a bigger church that is still occasionally used. Yet another church deserving mentioning is the St. Nicholas Greek Church, which has recently been renovated. These churches are complete buildings and others have been preserved in bigger or smaller pieces, which have all been preserved and protected. The saddest destiny was that reserved for the Our Lady of Napuč Church which was completely demolished eighty years ago during a hotel construction. The only current proof of its existence is a reliquary that was found during demolition, and is believed to originate from the second half of the 8th century.

kaša stanovništvo se postupno spuštalo prema obali.

Lopud je od 1457. sjedište knežije, a gospodarski se procvat Dubrovačke Republike odrazio i na razvoj otoka koji je imao vlastitu flotu od osamdesetak brodova i vlastito brodograđilište. Bogati su pomorci uređivali mjesto i gradili pristanište za trgovačke brodove. Dubrovčani grade ljetnikovce okružene vrtovima i pe-

rivojima, a grade se i promatračke i obrambene kule. Na otoku ima više od trideset crkava, a od 15. st. i velikih samostana dominikanaca i franjevac. Štoviše 1482. dominikanci su otvorili i školu koja će odgojiti mnoge svećenike, znanstvenike, poznate trgovce i dobrotvore. Crkve su, posebno samostanske i crkva matična (Gospa od Šunja uz čiji se nastanak vezuje legenda o ispunjenom zavjetu nakon brodoloma milanskog plemića Ottona Viscontija), bile su prepune vrijednih slika i skupocjenoga crkvenog inventara, a najvrjedniji se izlošci čuvaju u Zavičajnom muzeju.

Otkrićem Amerike, slabljenjem pomorskog prometa na Sredozemlju te jačanjem nizozemskoga, engleskoga i francuskog pomorstva, krajem 16. st. Lopud zajedno s Dubrovnikom počinje gubiti svoju moć. Stanovništvo se okreće poljoprivredi i ribarstvu. Ipak početkom 20. st. na otoku se dogodio veliki gospodarski polet razvojem turizma koji je ovdje bio mnogo jači nego na drugim elafitskim otocima. Prvi se hoteli grade 1924., a *Grand hotel*, izrađen 1937.

Položaj predromaničkih crkava na otoku Lopudu

prema projektu Nikole Dobrovića, kao jedna od prvih armiranobetonskih zgrada u Dalmaciji. Sadašnji je najveći hotel *Lafodia* s gotovo 200 postelja. [1]

Među onima koji su pisali o predromaničkim crkvama na Lopudu ne postoji gotovo nikakva suglasnost o njihovu broju i to neovisno o vremenu kada su o tome pisali. Tako ih Aida Cvjetković [1] i Vicko Lisičar [2] spominju četiri, Ivica Žile [3] pet, pet ih spominje i Tomislav Marasović [4], iako dozvoljava da ih s još dvije neistražene ima sedam, a sedam ih na temelju povijesnih izvora spominje i Josip Lučić [5], premda ih na jednome mjestu [6] navodi i osam. Točan je međutim podatak da ih je bilo šest, a da im se možda može pribrojiti još jedna nakon što njezini ostatci budu temeljito istraženi (crkva Sv. Mihajla).

Crkva Gospe od Napuča

Najmanje se zna i najmanje je podataka sačuvano o crkvi Gospe od Napuča koja je netragom nestala. Ne zna se kako je stvarno izgledala i zna se jedino mjesto gdje je nekad stajala. Zabilježeno je da su 1929. pri čišćenju terena za proširenje hotela *Miho Pracat* (danas *Dubrava Pracat*) srušeni i uklonjeni ostatci te crkve. Sve je ostalo vezano uz tu crkvu i njezinu sudbinu pomalo neobično. Čak je i naziv neuobičajen, posebno u obliku kako ga svi pišu. Problem vezan uz naziv ipak smo odmah riješili uz pomoć agilne i vrijedne Evice Nedeljkov, predsjednice Društva za zaštitu kulturnih dobara u Lopudu, koja nam je pomagala u prepoznavanju lokacija pojedinih crkava. Ono "napuča" znači da je crkva bila iznad ili nad pučima ili pučevima. A riječ "puč" (potječe od latinskog *puteus* = *vrelo*) na cijelome obalnom području, od Istre do Kotora, znači vrelo ili zdenac ili još češće samo njegov kameni otvor. U blizini su tri takva "puča", oni i sada stoje na malome trgu ispred muzeja koji

je već dulje vrijeme zatvoren iz nepoznatih razloga. Iz tih se zdenaca vjerojatno crpila bočata voda koje je na Lopudu uvijek bilo.

Hotel *Dubrava Pracat* zatvoren je već dulje vrijeme i njegovu privatizaciju i stavljanje u funkciju ometaju neriješeni imovinsko-pravni odnosi. Uspjeli smo ući u njegovo dvorište i tu nam je gospođa Nedeljkov pokazala mjesto netragom nestale crkve. Nalazila se točno na mjestu negdašnje hotelske recepcije.

Zatvoreni hotel *Dubrava Pracat* na mjestu negdašnje Gospe od Napuča

Sudbina crkve Gospe od Napuča bila bi sasvim sigurno potpuno zaboravljena da prigodom rušenja nije otkrivena kasnoantička grobnica. U

njezinu su zapadnome dijelu pronađena dva prepoznatljiva pilastra iz starokršćanskih vremena i jedna uljanica kojoj se izgubio svaki trag. Pronađena su i dva kamena ležišta s tijelima u odorama koja su se vrlo brzo potpuno raspala i pretvorila u hrpe pepela prije nego što ih se moglo fotografski dokumentirati.

No pronađeno je još nešto – srebrna kutijica (dimenzija 10,2x5,7 x 4,7 cm) u kojoj je bila bačvica sa svetačkim moćima. Zbog ukrasa i natpisa ta je

kutijica, za koju se uvriježio naziv Lopudski relikvijar, svrstana među najvrjednije arheološke nalaze iz ranoga predromaničkoga razdoblja

Lopudski relikvijar

na cijelome dubrovačkom području. U katalogu izložbe *Hrvati i Karolinzi* [7] naznačeno je da pripada merovinškom razdoblju i da potječe iz druge polovice 8. st.

Osim stražnje strane sve su strane relikvijara, uključujući i poklopac, ukrašene ugraviranim križevima pod arkadama. Osnovni je crtež urezan malim točkicama i križićima, a glavni je ukrasni dio kutije na prednjoj strani, gdje se nalaze tri latinska križa, uokvirena stupićima i arkadama. Na bočnim se stranama nalazi po jedan križ bez arkada, a na poklopcu jedan križ pod arkadom. Pri dnu pok-

zvuči pomalo nevjerojatno. Potaknut činjenicom da se u natpisu spominje sv. Ivan Krstitelj, a da je tom svecu posvećena i predromanička crkva iz 11. st. na obližnjem brdu, zaključuje da je relikvijar najprije bio u oltarnoj menzi crkve Sv. Ivana Krstitelja, a da je potom pri nekoj pregradnji prenesen u starokršćanski grob u naselju. Takav je zaključak zaista neobičan jer je teško, ako ne i nemoguće, dokučiti što bi nagnalo onoga koji je dograđivao jednu crkvu da vrijedni nalaz s moćima sveca (teško da se radi o sv. Ivanu Krstitelju) odnese i stavi u jedan grob od prije nekoliko stoljeća u drugoj crkvi. To

crkava na cijelome dubrovačkom području, a možda potječe i iz razdoblja koje je prethodilo predromani. Ironija je pak u tome da je od nje sačuvana samo malena srebrna kutijica u kojoj je bačvica s moćima nepoznata sveca (ili "sveca"). Kako je crkva izgledala i kojem je zaštitniku bila posvećena zapravo nitko ne zna. Ne spominje je ni Lisičar [2] koji precizno sve opisuje. Vjerojatno je u njegovo vrijeme već bila potpuna ruševina, a možda je i građevni materijal već bio iskorišten. Moglo bi se pretpostaviti da je to bila neka antička zgrada koja je adaptirana u crkvu i potom postupno prilagođavana novoj svrsi. Zatim je iz nekog razloga srušena (starost, potres, požar...), a nije obnovljena jer su u međuvremenu uokolo izgrađene nove crkve.

Možda je tajanstvena crkva Gospe od Napuča zapravo crkva Sv. Spasitelja koju u svome popisu lopudskih crkava iz 13. st. spominje Lučić [5] [6], a za koju Lisičar [2] tvrdi da joj "nije sačuvan nikakav arhitektonski trag, a niti predaja štogod o njoj zna". Ipak za tu crkvu tvrdi Ivan Matijašević 1773. (u *Zibaldoneu* iz knjižnice Male braće u Dubrovniku) da se nalazila ispod "gornjeg kaštela", a taj bi položaj više odgovarao crkvi Sv. Nikole Grčkog za koju Lučić nije pronašao pisanih tragova. Bilo kako bilo, trebalo bi početi skupljati sve pisane tragove te sve crteže i fotografije (ako ih ima) o toj neobičnoj i sasvim sigurno najstarijoj lopudskoj crkvi.

Crkva Sv. Ilije

Ostatci crkve Sv. Ilije nalaze se na južnoj strani polukružnog zaljeva u kojemu je jedino otočko naselje. Smještena je u predjelu zvanom Sutjonik, nedaleko od puta koji vodi prema predjelu Balakovo, na povišenom podnožju brda. To je jedna od rijetkih naših predromaničkih crkava, možda i jedina, koja je posvećena kultu toga starozavjetnog sveca.

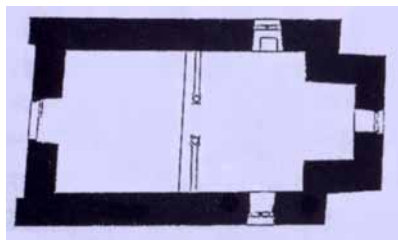
Zdenci (puči) u blizini hotela

lopa, iznad malog friza s neprekinutim nizom polulukova, stoji tekst koji teče kroz tri strane. Pisan je rustičnim kapitalom na vulgarnome latinskom jeziku, a u prijevodu [8] glasi: "Gospodo, blaženi, sveci, Krstitelju Ivane i mučenici, posredujte za moje grijehе kod Njega i kroz Njega koji vas je okrunio."

Tomislav Marasović [4], koji je temeljito proučio gotovo sve elafitske crkve, iz natpisa zaključuje da je relikvijar dao izraditi neki ugledni građanin. No ono što potom navodi

bi značilo da je crkva Sv. Ivana Krstitelja ili crkva koja joj je možda prethodila starija i od relikvijara i od groba koji je, barem prema pilastri- ma, također vrlo star. Uostalom neobična je i tvrdnja da je relikvijar prenesen u grob u naselju jer se zna da je Gospa od Napuča na obali i samim tim izvan naselja koje je tada vjerojatno bilo nadomak crkve Sv. Ivana Krstitelja.

Bilo kako bilo, činjenica jest da je Gospa od Napuča vjerojatno najstarija lopudska i jedna od najstarijih

Tlocrt crkve Sv. Ilije (J. Marasović)

Ilija (hebr. 'ēlijāhu: moj Bog je Jahve) djelovao je u Sjevernom kraljevstvu (Izraelu) od 874. do 852. pr. Krista i borio se protiv kulta kanaanskog boga Bala. Nije umro već je vatrenim kolima uznesen na nebo i taj je događaj omogućio da ga se ponegdje štuje kao zaštitnika od groma, a u Novom zavjetu se susreće zajedno s Mojsijem u prizoru Isusova preobraženja.

Crkva Sv. Ilije gledana s istoka

Do ostataka crkvice vrlo teško je doći jer je prilazni put prekinut privatnim posjedima, no na taj nas je problem upozorila Evica Nedeljkov pa smo ga relativno lako riješili. Ostaci crkve istraženi su i konzervirani u šezdesetim i sedamdesetim godinama prošlog stoljeća. S vremenom je crkva ostala bez zapadnog pročelja i krova, a njihovim je rušenjem nestala i prvotna četvrtasta kupola. Detaljno ju je opisao V. Lisičar [2] u čije

su vrijeme bili sačuvani i dijelovi bačvastog svoda.

T. Marasović ovu crkvu svrstava među najreprezentativnije predstavnike jednobrodnoga kupolnog tipa s neruščenim vanjskim zidovima, koje se inače i znatno rjeđe susreću. Ona usto ima i nekoliko posebnosti, a najveća je u tome što su se lezene u unutrašnjosti po sredini zida naslanjale na kamene konzole. Apsida je izvana četvrtasta, a iznutra polukružna, a u unutrašnjosti je prijelaz na polukalotu riješen trompama. Navodno su se na tim trompama nekad mogli uočiti tragovi fresaka, što je danas vrlo teško jer ih je kiša do kraja isprala. U središnjoj je niši apsida te na južnome zidu sačuvana prozorska tranzena (perforirana ka-

mena ploča) s tragovima staklenih okana, barem tako tvrdi T. Marasović [4].

S tim je otvorima bio posebno oduševljen Lisičar koji ih je i temeljito i precizno opisao jer ih je držao za tipične starohrvatske prozorske okvire [2]. Ujedno je izmjerio i dimenzije cijele crkve (5 x 2,5 m). I prema dimenzijama i prema svim ostalim značajkama, može se reći da je crkva Sv. Ilije građena u 11. st., vjero-

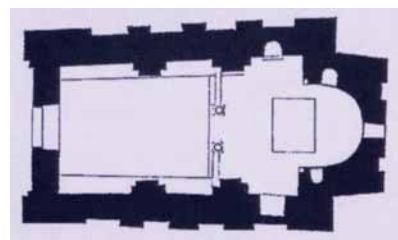

Ulazno pročelje crkve Sv. Ilije

jatno u njegovoj drugoj polovici, u doba kada je dubrovačka nadbiskupija postala metropolitanska i možda propisala ili preporučila takav kupolni tip crkava.

Crkva Sv. Ivana Krstitelja

Na Ivanjem brdu koje nadvisuje naselje i zapadni dio otoka nalazi se sačuvana crkva Sv. Ivana Krstitelja. Izgrađena je u 11. st., možda i nad ostacima neke prijašnje starokršćanske građevine. Naime uočeno je da se sadašnja izvorna predromanička crkva koristila nekim starokršćanskim ulomcima pa se pretpostavlja da bi njezina lokacija mogla biti i potencijalno arheološko nalazište za prijašnje razdoblje. To je vjerojatno i potaknulo T. Marasovića [2] da na temelju spominjanja Sv. Ivana Krstitelja na Lopudskome relikvijaru zaključi o nekim vezama s crkvom Gospe od Napuča. No sve te fragmente (komade pleterne ornamentike, mramornog stupa, kapitela i sl.) navodi Lisičar [2] potaknut i nacionalnim romantičnim zanosom tridesetih godina prošloga stoljeća. Sve ono što je opisao zapravo i ne mora biti izrazito starije, a moglo je biti i odnekud doneseno. Ipak don Vicko

Tlocrt crkve Sv. Ivana Krstitelja (T. Marasović)

Lisičar, inače tadašnji lopudski župnik, zaključuje kako je crkva građena u 9. ili 10. st. Kako ona prema svojim stilskim značajkama gotovo sigurno potječe iz 11. st., ipak je moguće da je na istome mjestu stajala još neka crkva. A o tome mogu konačna stajališta dati tek temeljita arheološka istraživanja.

sova na njegov rođendan, a slavi se i dan (29. kolovoza) kada mu je na nagovor Herodove pastorke Salome odrubljena glava. Zanimljivost jest da J. Lučić [6], na temelju povijesnih izvora, ovu crkvu naziva Sv. Ivan Glavosijek umjesto njezinim sadašnjim imenom.

Prigradnjom nove crkve u 14. st.,

i najbolje očuvanim primjerom tipološke skupine južnodalmatinskih kupolnih građevina s apsidom na istočnoj strani koja je u unutrašnjosti polukružnog, a izvana četvrtastog tlocrta. Pripada onoj varijanti crkava kojima su svi zidovi dosljedno raščlanjeni plitkim nišama, uključujući i kupolu s vanjske strane. Velika se vanjska raščlanjenost kod ovakvih crkava može objasniti samo dekorativnim, ne i konstruktivnim razlozima, a vanjska se i unutrašnja raščlanjenja zidova uglavnom ne podudaraju. To je već prije spominjani "strah od praznih ploha" (*horror vacui*) koji je posebno uočljiv u predromaničkoj skulpturi i upravo se po tome taj stil i razlikuje od romanike.

Posebnost je crkve Sv. Ivana Krstitelja i u tome što su joj u unutrašnjosti, u određenom ritmu na početku bačvastog svoda i u apside, ugrađene brojne zemljane posude (žare, amfore) koje su iznutra glatke i sasvim dobro očuvane. Pažljivi će se čitate-

Pogled s uzvisine na crkvu i njezinu dogradnju

U 14. st. osnovnoj je crkvi sa zapadne strane pridodana jedna cijela nova crkva s gotičkim i renesansnim motivima na pročelju (rozeta, kapteli...), pa je predromanička crkva postala svetištem dogradnje. Vjeruje se da je tako dograđena crkva bila matična crkva Lopuda sve do početka 15. st. Uz crkvu je poslije nadograđen i samostan časnih sestara s grobljem. Postoje podaci da je prvi ukop na tom novom groblju (groblje je bilo oko svake stare crkve) obavljen 1657., a posljednji 1811. Od svih su prigradnja danas ostali samo vanjski zidovi, ali se služba Božja ipak u njoj prigodno odvija jednom na godinu na dan sv. Ivana Krstitelja – 24. lipnja.

Sv. Ivan Krstitelj bio je naime Isusov preteča i propovjednik, čak i sin rođakinje Blažene Djevice Marije. Svoje je učenike, uključujući i Isusa, krstio u rijeci Jordanu. Dao ga je pogubiti Herod Antipa 28. godine. Od 12. st. uobičajeno je paljenje krije-

Predromanička crkva Sv. Ivana Krstitelja

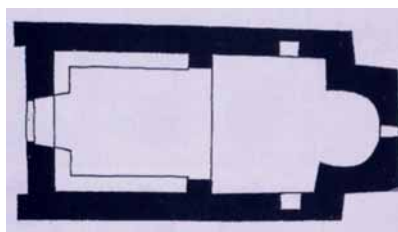
staroj je crkvi, a sadašnjem svetištu, uklonjeno izvorno pročelje. No dobro su sačuvani svi ostali njezini dijelovi, tako da je uz crkvu Sv. Petra u Omišu danas mnogi drže najljepšim

lji sjetiti da smo te posude, čiji je grlić okrenut prema unutrašnjosti i vjerojatno nije bio ožbukani, već sretni kod crkava na Koločepu – Sv. Nikole i Sv. Srđa. Ugrađene keramič-

ke posude ujedno svjedoče o bizantskom utjecaju u oblikovanju jednobrodnoga kupolnog tipa. Pretpostavlja se da su ugrađivane zbog bolje akustike, no u crkvi Sv. Ivana Krstitelja ima ih znatno više nego drugdje. Temeljiti ih je Lisičar [2] nabrojio čak 19. On je dakako izmjerio i dimenzije crkve (6,35 x 2,30 m). Usto je dodao da je izvorna crkva najvjerojatnije imala i trijem (3,75 x 5,5, m).

Crkva Sv. Petra

Dok do crkve Sv. Ivana Krstitelja vodi posebno označen put, čak su i na pročelju nadograđenog dijela ispisani osnovni podaci na hrvatskoj i engleskoj jeziku, ostatke je crkve Sv. Petra vrlo teško pronaći.

Tlocrt crkve Sv. Petra (J. Marasović)

Ta se crkva nalazi na istočnoj strani Ivanjega brda, na teško pristupačnom mjestu, gotovo iznad uvale Šunj. Od nje je sačuvan samo sjeverni zid, a ostali su dijelovi poznati samo po donjem sloju zida. Tlocrti je oblik ipak poznat, a prikazuje jednobrod

Struktura glavnog sačuvanog zida crkve Sv. Petra

Ostaci crkve Sv. Petra

nu građevinu s apsidom koja je izvana pravokutna, a iznutra polukružna. Sasvim sigurno poput većine ostalih crkava potječe iz 11. st. Plitke se niše ne pojavljuju na vanjskim zidnim ploham, već samo u unutrašnjosti u kojoj je pojasnica po sredini pojačavala bačvasti svod.

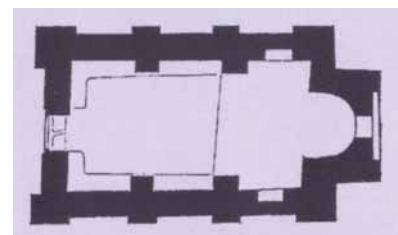
Iako Lisičar [2] tvrdi da je ova crkva prema svojim dimenzijama (4,8 x 2,3 m) potpuno jednaka ostalim lopudskim crkvama, da je u unutrašnjosti imala tri luka i da je nesumnjivo imala kupolu, postojanje kupole izrijeком pobija T. Marasović [4]. Upravo ovu crkvu i uzima za primjer izuzetno rijetkih koji uopće nisu imale kupole, a od dosad prikazanih crkava toga tipa to je bila samo crkva Sv. Dmitra u Gabrilima, na kojoj je nepostojanje kupole utvrđeno arheološkim istraživanjima. Marasović tvrdi da se to može uočiti i na ruševinama. Takvu konstrukciju odaje pojasnica koja po sredini podupire bačvasti svod, isključujući tako mogućnost postojanja kalote. Zna se da su na nekim crkvama kupole i naknadno ugrađivane, zajedno s lezenama koje su je pridržavale, a ovdje se to najvjerojatnije nije moglo dogoditi. No T. Matasović pobija i drugu tvrdnju Lisičara, onu

o njezinim dimenzijama. To doduše ne radi izrijeком, ali sudeći prema priloženom tlocrtu, koji je sam izradio, crkva je mnogo dulja i šira (7,4 x 3,8 m) i jedna je od najvećih na Lopudu.

Ostaci lopudske crkve posvećene prvom rimskom papi temeljito su istraženi i konzervirani. Radove je 1963. započeo ondašnji Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika, a trajali su s prekidi-ma do 1974. Šteta je ipak što tada do crkve nije uređen i neki prikladan put, jer će ovako nedostupne i rijetko posjećivane ruševine vrlo brzo biti potpuno obrasle novom vegetacijom, a time i dodatno oštećene.

Crkva Sv. Nikole Grčkog

Crkva Sv. Nikole Grčkog nalazi se na podanku brda Polačica (s 214 m najvišeg na otoku) sa strane Kuka i

Tlocrt crkve Sv. Nikole Grčkog

sjeverno od Sv. Ivana Krstitelja i Sv. Petra. Ta crkva ima neobično ime zbog činjenice što na obali, u okviru dominikanskog samostana, postoji istoimena crkva. Da bi se te dvije crkve razlikovale, starija je dobila pridjev "grčki" čime je istaknuta njezina starost i vrijeme nastanka, dakle u vrijeme Bizantskoga Carstva i ne treba je povezivati s antičkom Grčkom. Inače oltare veće crkve Sv. Nikole (na obali) svake godine, posredstvom Društva za zaštitu kulturnih dobara u Lopudu, bez ikakve naknade obnavljaju s njemačkim prijateljima mladi hrvatski iseljenici – studenti Sveučilišta primijenjenih znanosti iz Kölna.

Lisičar [2] opisuje crkvu Sv. Nikole Grčkog kao jednobrodnu, s bačvastim svodom koji pokriva crkvicu i

Ulaz u crkvu Sv. Nikole Grčkog

Crkva Sv. Nikole Grčkog

valjkastu zaokruženu apsidu. U unutrašnjosti se na svakoj strani nalaze lukovi na tri pilastra. Dodaje da se u apsidi nalaze dvije velike zemljane žare koje su uzidane vrlo visoko. Navodi i dimenzije (4,8 x 2,3 m) te zaključuje da je skoro istog opsega i nastanka kao i ostale kapelice te da je posve slična crkvi Sv. Ivana Krstitelja.

U tridesetim su godinama prošlog stoljeća stajala na crkvi sva četiri zida, a u sredini na krovu još su se nazirali tragovi malene četverokutne kupole. U međuvremenu se stanje crkve bilo i pogoršalo pa je postojala bojazan da se potpuno sruši. Ipak zahvaljujući Zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode u Dubrovniku, od 1974. do 1978. proveden je

kompletan konzervatorski zahvat. Obnovljena je i kupola. Tada je od prave ruševine napravljena crkva koja gotovo u cijelosti ima svoj negdašnji izgled. [3]

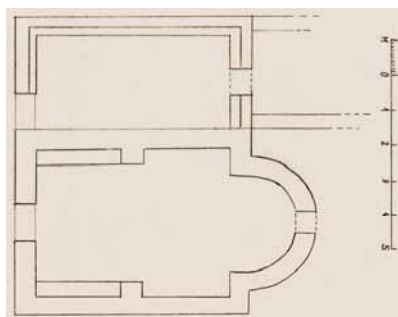
Posebnost je ove crkve u tome što na vanjskim zidovima postoje plitke niše koje završavaju dvostrukim lukovima, a to se susreće vrlo rijetko. Inače zidovi su raščlanjeni iznutra i izvana. U unutrašnjosti se nalazi kameni stipes, a u apsidi se pri dnu naziru i tragovi fresaka kojih na Lopudu inače ima vrlo malo. Valja dodati da je pokraj crkve, uz njezin sjeverni rub, bila izgrađena cisterna s bačvastim svodom, a cisterna nije obnovljena u spomenutom konzervatorskom zahvatu. Isto tako ovo je jedna od rijetkih crkvica koja je građena na blagoj padini pa je jedan njezin dio, onaj uz cisternu, djelomično i ukopan.

Tijekom konzervatorskog zahvata crkva je temeljito obnovljena i vraćen joj je nekadašnji vanjski i unutrašnji izgled. Bila je ožbukana i izvana i iznutra. No obnova je bila prije tridesetak godina i na vanjskim su zidovima već uočljiva oštećenja na žbuci, a vegetacija polako izbija i na krovu i po zidovima. Povremeno je

održavanje, kako se čini, izostalo. Ako se o tome nitko ne bude brinuo, crkva će vrlo skoro poprimiti negdašnji izgled. Također pomalo začuđuje što na ulazu nema nikakvih, čak ni provizornih vrata. Ovako u njoj mogu povremeno boraviti i šumske i domaće životinje. Ipak mora se priznati da je unutrašnjost vrlo uredna. Očito se netko brine o njezinoj čistoći i šteta je što se to ne odnosi i na njezinu vanjštinu.

Crkva Sv. Maura i ostale crkve

Crkva Sv. Maura, koja se nalazi na istočnome dijelu Lopuda na lokalite-

Tlocrt crkve Sv. Maura i prigradene zgrade (K. Regan)

tu Poluge, navodila se u svim prikazima kao moguća predromanička crkva jer nije bila arheološki istražena. No u međuvremenu su obavljena arheološka i konzervatorska istraživanja. Radove je 1998. izvodio Konzervatorski odjel u Dubrovniku (voditeljica konzervatorskog zahvata Zvezdana Tolja, voditelj arheoloških istraživanja Ivica Žile). Tada je otkriven sklop koji oblikuju dvije građevine. Središte je pravokutna jednobrodna crkva, na koju se sa sjeverne strane veže druga građevina istog oblika. Apsidalni je prostor iznutra i izvana polukružno oblikovan. Unutrašnjost je oblikovana parom nasuprotnih ležena spojenih pojasnicama koje dijele unutrašnji prostor na dva jednaka dijela. Očito se radilo o jednobrodnome pravokutnom tipu presvođenom bačvastim svodom na koji je možda bila ugrađena i kupola [3].

Inače kod crkve Sv. Maura potrebno je obratiti pozornost na njezina zaštitnika koji je u to vrijeme, druga polovica 11. st. relativno nepoznat na ovom prostoru. Štoviše Lučić [6] navodi da se u 13. st. u arhivskim dokumentima nazivala crkva Sv. Maure (ecclesia sancte Maure de Delafota), ali poslije podatak zanemaruje i tvrdi da je crkva posvećena sv. Mauru jer je sv. Maura svima potpuno nepoznata. Sasvim je moguće da među brojnim kršćanskim svetcima postoji i sv. Maura (na internetu smo pronašli da gradova s takvim nazivom ima na španjolskom govornom području), ali je zaista nevjerojatno da bi se takva svetica u nas slavila u 11. st. Stoga preostaje sv. Mauro ili Mavro, što je u našim krajevima uobičajeniji oblik. Postoji zaista mnogo svetaca s tim imenom, a jedan je od njih – sv. Mavro Porečki zaštitnik grada Poreča i Porečke biskupije. No gotovo je sigurno da crkva na Lopudu nije posvećena tom svecu i mučeniku iz doba kršćanskih progona (prije Milanskog edikta 313.), jer su istarski sveci i mučenici relativno slabo poznati izvan svoje regije. Stoga se najvjerojatnije radi o sv. Mavru, učeniku sv. Benedikta

Nursijskog (480.-547.), utemeljitelja zapadnoga kršćanskog redovništva, čiji je spomen-dan 5. listopada. Za one koji budu htjeli dalje proučavati nastanak i sudbinu ove neobične crkve, možda je baš ta činjenica što se radi o benediktinskom svecu i ključna za njezin nastanak. Zna se da benediktinci u naše krajeve dolaze u 9. i 10. st., stoga je najvjerojatnije prigradnja uz crkvu bio mali benediktinski samostan.

Od ostalih lopudskih crkava iz predromaničkoga razdoblja postoji još Sv. Mihajlo koji inače nije istražen. Ostatke te crkve tražili smo dugo i uzaludno, iako nas je na njih potanko uputila Evica Nedjeljkov. No kako se radi o neznatnim ostatcima uključenima u jednu među, i kako za crkvu toga imena mnogi nikada nisu ništa čuli, bili smo prisiljeni odustati. Uostalom na tom predjelu, koji se znakovito zove Sutmiho, ima mnogo raskošnih kuća i vikendica, pa bi svako tumaranje uokolo njih svima djelovalo pomalo sumnjivo. Tek smo poslije kod Lučića [5] pročitali da se, prema već spominjanom Matijaševiću, ostaci Sv. Mihajla naziru na obali prema Školju (sada Mali školj), a to bi značilo da smo

Ostaci crkve Sv. Maura

Pogled na ostatke crkve Sv. Maura s jugoistoka

crkvu pogrešno tražili – na brijegu umjesto na obali.

Lučić je [6] kao moguću predromaničku crkvu na Lopudu spominjao još jednu – Sv. Barbaru. No poslije je [5] od toga odustao jer je zaključio da iz latinske rečenice u kojoj se ona 1285. spominje ne može ništa precizno zaključiti. U toj se rečenici ("super hereditatem¹ sanctorum ecclesiarum sacte Barbare et sancti Johannis de Delafota") ono "de Delafota" može ali i ne mora odnositi na Sv. Barbaru. No kako o njoj danas na Lopudu nema nikakva spomena, biće da se ipak odnosi na crkvu koja se nalazi na obližnjem Koločepu.

Zaključak

Sve lopudske crkve spadaju u prepoznatljiv južnodalmatinski jednobrodni kupolni tip predromaničkih crkava, s izuzetkom Gospe od Napuča o kojoj zaista ništa ne znamo, i poput svih ostalih crkava na Elafitima iz tog razdoblja imaju zajednička konstrukcijska, ukrasna i druga obilježja. Sve su građene isključivo od kamena, a na podu su bile kamene ploče. Zidovi su građeni priklesanim lomljencima koji su povezani obilnim slojem morta. Rustični dojam

takvog načina gradnje nije dolazio do izražaja jer su svi zidovi bili ožbukani, a u unutrašnjosti oslikani freskama. Svodovi su, zajedno s kalotom kupole i polukalotom apside, bili građeni sitnijim lomljencima i sedrom, a krovovi broda, kupola i apsida tankim kamenim pločama. Pojedine građevine pokazuju konstrukcijske posebnosti, poput Sv. Ilije (lezene naslonjene na konzole), Sv. Nikole Grčkog (niše s dvostrukim lukovima) ili Sv. Petra (izostanak kupole), a na mnogima su, posebno na crkvi Sv. Ivana Krstitelja, ugrađene u zidove keramičke posude koje su vjerojatno služile poboljšavanju akustike.

Ono što međutim čudi, a već je uočeno i na drugim mjestima dubrovačkog područja osim Koločepa, jest nedostatak dokumentiranih i pisanih informacija o obavljenim arheološkim istraživanjima i konzervatorskim zahvatima. Stoga je podatke o njima potrebno crpiti iz radova koji su napisani o drugim istraživanjima i na drugim građevinama, a najčešće se pronalaze u fusnotama. Držimo da bi od svih voditelja arheoloških istraživanja i konzervatorskih radova trebalo izrijekom zahtijevati da o svome radu moraju pisati u stručnim časopisima, jer godišnji šturi i gotovo činovnički izvještaji o radovima zaista nisu dovoljni. Jednostavno treba svaki nalaz i zahvat temeljito

protumačiti i objasniti. Čini se, barem kada je riječ o dubrovačkome području, da se to čini samo onda kada se ima priopćiti nešto jako "važno" i "veliko".

I za kraj jedno zapažanje o općem stanju na otoku Lopudu, nekad jednom od najrazvijenijih područja u blizini Dubrovnika. Možda su ratna stradanja i dugogodišnja loša iskustva s privatizacijom hotelskih kapaciteta znatno unazadili ovaj otok, pa se to dijelom osjeća i na predromaničkoj sakralnoj baštini. No moguće je da ipak započinju bolji dani jer su najavljeni skora obnova *Grand hotela* (koji je oštećen u potresu), nastavak obnove franjevačkog samostana (u financijskom aranžmanu Francesce von Habsburg) i početak obnove gotičkoga kneževa dvora čiji goli zidovi tako stoje i više stoljeća. Možda se konačno neko rješenje pronađe i za hotel *Dubrava Pracat* koji se nalazi na mjestu misteriozne crkve Gospe od Napuča. No svakako bi za javnost trebalo što prije otvoriti zavičajni muzej koji je bio nadaleko slavan po vrijednim umjetničkim eksponatima iz brojnih lopudskih crkava. Navodno se njegovi izlošci sada nalaze u Dubrovniku.

Pripremili: mr. sc. Krešimir Regan,
Branko Nadilo

IZVORI

- [1] Cvjetković, A.: *Elafiti*, Turistička naklada d.o.o., Zagreb, 1998.
- [2] Lisičar, V.: *Lopud historički i suvremeni prikaz*, vlastita naklada, Dubrovnik, 1931.
- [3] Žile, I.: *Predromaničko crkveno graditeljstvo otoka Koločepa*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 2003.
- [4] Marasović, T.: *Elafiti u ranom srednjem vijeku*, MHAS, Split, 1997.
- [5] Lučić, J.: *Lopud i Koločep u XIII. stoljeću*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku (1970.) 12, 81-111
- [6] Lučić, J.: *Prinos građi o spomenicima Lopuda i Koločepa*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (1966.) 16, 199-218
- [7] Milošević, A.: (ur.), *Hrvati i Karolinzi*, katalog izložbe, MHAS, Split, 2000.
- [8] Novak, V.: *Reliquiarum Elephitense – Lopudski relikvijar*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (1930.-1934.), 165-196

¹ Hereditarij je bio opat koji su doživotno uživao prihode s crkvenog posjeda.